

DOROMB

Közköltészeti tanulmányok 6.

Szerkesztő
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

reciti
Budapest • 2018

Készült a *Nyugat-magyarországi irodalom 1770–1820 Lendület Kutatócsoport*
keretében
az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetében

A borítón a *Helikoni kedvtöltés* (1819) belső címképe

Könyvünk a Creative Commons
Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.
A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

ISSN 2063-8175

Kiadja a *reciti*, az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének
recenziós portálja • www.reciti.hu
Borítóterv, tördelés, korrektúra: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomda és kötetészet: Kódex Könyvgyártó Kft.

HEGEDŰS BÉLA

Az irodalomtörténet mint érv az irodalom léte mellett

Révai Miklós felhívása a *Magyar Hírmondóban*
és a *Költeményes Magyar Gyűjtemény*

Bevezetés

Magára maradás

Egy 2018-as, Verseghy Ferenc poétikáját és nyelvelméletét tárgyaló írásomban vettem fel először, hogy ahhoz, hogy a magára maradó irodalom elméletét igazolni tudjam, nem elég a folyamat elméleti alapjait feltárnom, feltétlenül szükséges olyan szövegeket is felmutatnom, amelyek ennek az új funkciót nyert szövegcsoporthoz a létét igazolják. Leegyszerűsítve: az irodalommal foglalkozó elméleti szövegekre gondolok.¹ Jelen tanulmányomban arra teszek kísérletet, hogy Révai Miklós *Magyar Költeményes Gyűjtemény* című programját szintén így értelmezem: mint az új önálló szövegcsoporthoz, a szépirodalom legitimációs alapját. Programról beszélek, amelynek részei hirdetések, a nagyrészt kéziratban maradt elméleti szövegek, a folyamatosan – leginkább anyagi okok miatt változó – kiadói szándék, illetve a végül megvalósult kötetek.

A Gyűjtemény

Révai Miklós *Költeményes Gyűjteménye*, s különösen annak első, még Bécsben datált, de a pozsonyi *Magyar Hírmondóban* Rát Mátyás kiegészítésével megjelent hirdetménye különös jelentőséggel bír a magyar irodalom történetében. Hosszú ideig tartotta magát az a felfogás, miszerint Révai herderi inspiráció alapján felhívásában népdalok gyűjtésére ösztönöz. Egy 18 évvel ezelőtti tanulmányomban felhívtam arra a figyelmet, hogy nem érdemes önmagában nézni

* A szerző az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársa, az MTA BTK Lendület Nyugat-magyarországi irodalom 1770–1820 kutatócsoport társult tagja.

1 Lásd: HEGEDŰS Béla, „Érvek az irodalom léte és fennmaradása mellett: A fogság előtti Verseghy a „kompartment”-ként értett irodalomról”, in *Emlékkönyv a Szolnokon 2017. április 3–4-én rendezett tudományos konferencia anyagából*, szerk. DONCSE CZ ETELKA és LENGYEL RÉKA, In *memoriam Verseghy Ferenc* 7, 54–69 (Szolnok: Verseghy Ferenc Könyvtár és Közművelődési Intézmény, 2018).

és értelmezni a legelső felhívást, csakis a többi hirdetemény és a megjelent kötetek, illetve azok kísérőszövegeinek kontextusában.² Az utóbbi időszak Révai-val foglalkozó összefoglaló szakirodalmában – mindenekelőtt Mezei Márta *A kiadó mandátuma* és Thimár Attila *Hős és áldozat* című monográfiájára gondolok³ – már ez a szemlélet érvényesül, kiegészülve nagyon fontos kánon-történeti megfontolásokkal. Thimár Attilát idézve:

A klasszikus századforduló szerzőinek jutott az a feladat, hogy a magyar nyelvű irodalmi élet modern formáit, beszédrendjét, intézményeit, olvasóközönségét megteremtsék, s meghatározzák a szerzőknek az irodalmi rangsorát. Ez a rangsor struktúráját ad az irodalmi művek sokaságának, s e rangsor némileg átalakulva később nemzeti kánonként azt a hivatást veszi magára, hogy a nemzeti önkifejezés és önértelmezés hordozója és megtartója legyen.⁴

Ez egy fontos megállapítás, de kiegészíteném azzal, hogy – s különösen Révai esetében (meg kell jegyezni: a saját korábbi elképzelésemmel is szemben) – talán mégsem helytálló azt feltételezni, hogy a kánonképzés a jelen eseményeinek legitimációs alapja volna. Az ilyen értelemben felfogott irodalomtörténeti kánon sokkal inkább része lehet annak az érvrendszernek, amely az identitását akkoriban megtaláló, „magára maradó” szépirodalom léte mellett érvel, biztosítva ezzel fennmaradását, különösen ha kiegészül mindennek elméleti megalapozottságával.

Egyúttal cáfolnom kell azt a nézetet is (ez leginkább Margócsy István tanulmányai nyomán terjedt el),⁵ miszerint Révait a régiségben, a régiség költeményeiben kizárólag az anyanyelv akkori, a maihoz képest ideálisnak feltételezett állapota érdekelte. Révai gyakran idézi Karl Friedrich Flögel *Geschichte des menschlichen Verstands* című munkáját,⁶ amelyben a költészet egy nyelvileg szegény, korai környezetben kitüntetett szerepet kap, mégpedig azért, mert az emberi érzékenységet a primitív nyelvhasználat ellenére a leghatékonyabban

2 Jelen írásomban nagyban támaszkodom 2000-ben megjelent, Révai verselméletét tárgyaló munkámra: HEGEDŰS Béla, „Révai Miklós verselmélete”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 104, 5–6. sz. (2000): 759–775.

3 MEZEI Márta, *A kiadó „mandátuma”*, Csokonai könyvtár 15 (Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 1998); THIMÁR Attila, *Hős és áldozat: Révai Miklós és a klasszikus századforduló irodalomtörténete*, Historia Litteraria 22 (Budapest: Universitas Könyvkiadó, 2007).

4 THIMÁR, *Hős és áldozat*, 40.

5 Pl. itt: MARGÓCSY István, „A Révai-Verseghy vita eszme- és kultúrtörténeti vonatkozásai”, in *Klasszika és romantika között*, szerk. KULIN Ferenc és mtsai., 26–34 (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1990).

6 Karl Friedrich FLÖGEL, *Geschichte des menschlichen Verstandes*, 3. kiad. (Breslau: Meyer, 1776); későbbi magyar kiadása: Karl Friedrich FLÖGEL, *Az emberi értelemnek természeti története*, ford. TSERNÁTONI Sámuel (Kolosvár: Református Kollégium, 1795).

volt képes serkentetni. Noha ebben a véleményben benne van a tudományos nyelvhasználat primátusának visszafogott hangoztatása, ám egyúttal a modern költészet melletti, Révaiéval rokon állásfoglalásként is értelmezhetjük.

Révai felhívása a szakirodalom által talán legtöbbször félreértett „eseményeink” egyike, ezért különösen érdekes, hogy a magyar irodalomtörténet-írás nagyjai hogyan nyilvánultak meg arról. Toldy Ferenc így – és helyesen – értékeli Révai tettét 1856-ban a *Révai Miklós*, „a nagy” című írásában:

De Révai első volt, ki irodalmunknak mint egésznek éltető erejét felismerve; annak burjától eltakart nemesb gyümölcsseit új életre kívánta hozni. Így született meg a Költeményes Gyűjtemény eszméje, melyben élő írókon kívül Balassa és Rimai, Beniczky és Zrínyi, Gyöngyösi és Faludi munkáit kívánta kiadni, s eképp újra közforgalomba hozni azokat. [...] mik által egyszermind a nagyközönségben is olvasási kedvet és szükségét reménylvt költeni...⁷

Horváth Jánosé a felismerés, hogy annak ellenére, hogy a felhívásban a *Volklied* kifejezés előfordul,⁸

[a] Herder hatása alatt álló Révai már gyűjteménytervezetében sem szigorúan a mai értelemben vett „népdalok” összegyűjtésére gondolt, hanem a magyaros, világi költészet régiségeire, ilyenekül minősítvén a közajkon élőket, a „köz-énekeket” is. Nem is népdalokat, hanem műköltőket adott ki.⁹

Nagyon fontos megfigyelése Horváth Jánosnak, hogy – más irodalomtörténet-szekkel ellentétben – a tervezet és megvalósulás egyáltalán nem áll szemben egymással, Révai nem jobb híján adja ki költők verseit, miközben tervezetében még mást ígért. Nem, mert már abban is valami mást fogalmaz meg. Nem tisztem most annak kinyomozása, hogy vajon milyen ideológiai okokból lett fontos – leginkább a marxista irodalomtörténet-írásnak köszönhetően – annak feltételezése, hogy Révai népdalokat akart volna gyűjteni. Ezzel kapcsolatban csak arra hívnám fel a figyelmet, hogy nem arra buzdít, hogy elképzelt partnerei a nép között járva gyűjtsék országszerte a dalokat, hanem arra, hogy ami a rendelkezésükre áll már összegyűjtve, azt küldjék el neki. Talán nem nagy merészség azt feltételeznem, hogy itt a világi, közköltészeti énekeskönyvekre gondol, de

7 TOLDY Ferenc, *Irodalmi arcképek*, szerk. LŐKŐS István, Magyar ritkaságok (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1985), 51.

8 Megjegyzem, épp a *Felhívás* Rát-féle bevezető szakaszában.

9 HORVÁTH János, „A magyar irodalmi népiesség Faludítól Petőfig”, in HORVÁTH János, *Horváth János irodalomtörténeti munkái III.*, szerk. KOROMPAY H. János és KOROMPAY Klára, *Osiris klasszikusok: Horváth János összegyűjtött munkái*, 7–253 (Budapest: Osiris, 2007), 43.

ennek tisztázása nem ennek a tanulmánynak a témája.¹⁰ Vegyük azonban sorra a tényeket.

A Híradások

1.

A *Magyar Hírmondó*-beli felhívás az 1782-es év első számában jelenik meg, Révai még Bécsből küldi annak szövegét a szerkesztőknek. A közleménynek két szerzője van, hiszen a lap szerkesztője, Rát Mátyás keretbe foglalja saját megjegyzéseivel Révai levelét. Valójában ez nem is felhívás, hanem bejelentés:

[...] azt végeztem-el magamban, hogy ne tsak magam leljem¹¹ azokban [ti. az eddig összegyűjtött versekben] kedvemet, hanem közre botsássam. Ezek ama nagy nevezetű Faludinak hólta után maradott elég számos Versei [...] eltekellém magamat arra-is, hogy Benitzkinek, Gyöngyösinek, s egyebeknek-is verseiket egybegyűjtögetvén, újabb, és mennél szebb, szemeket-is gyönyörködtető ki nyomtatásokkal kedveskedném az Édes Hazának, anynyi Kötésetskékre felosztogatván, a menynyire alkalmasnak találnám az-utánn.¹²

Ezek mellé kéri, hogy akiknek vannak hasonló régiségeik, küldjék el neki, hogy azokat is kiadhassa, de nemcsak teljes nyomtatott vagy kézíratos gyűjteményeket, hanem „az apróságokat is, helyyel-közzel béiktatott kis verseket más könyvekből kiirogatván, amelyekhez, vélnék, hogy nem lehet szerencsém, sőt a közönséges [itt 'széles körben elterjedt' értelemben], tréfás, enyelgő, szerelmes énekeket is.”¹³

Ami a gyűjtést illeti, azzal kapcsolatban csak ennyit ír: „valami tsak vers a könyvekben, a hagyományokban; mind azt el-küldeni ne terheltessenek”,¹⁴ majd meg is adja ezek után gondosan bécsi címét. Révai tehát a régiségek után valóban érdeklődik, de igen nagy merészség volna vele kapcsolatban azt állítani,

10 Erről, az irodalom magára maradása szempontjából is különös jelentőséggel bíró szövegcsopotról l. legújabban: Csörsz Rumen István, *A kesergő nimfától a fonóházi dalokig: közköltészeti hatások a magyar irodalomban (1700-1800)*, Irodalomtudomány és kritika. Tanulmányok (Budapest: Universitas Kiadó, 2016), különösen az I. fejezetben.

11 leljem [értelem]

12 RÉVAI Miklós és RÁT Mátyás, „Tudománybéli dolgok [Felhívás régi költői emlékek és népdalok gyűjtésére]”, in *Magyar Hírmondó: Az első magyar nyelvű újság. Válogatás*, szerk. KÓKAY György, Nemzeti könyvtár. Művelődéstörténet, 361–371 (Budapest: Gondolat, 1981), 369.

13 Uo.

14 Uo.

hogy a népi felé nyitna gyűjtési akciót. Rát esetében talán beszélhetünk herderi hatásról, míg Révai számára inkább barátja, a bécsi udvari könyvtáros és szerzetes költő, Michael Denis lehetett a példakép. Az ő Osszián-fordításának első kötetéhez csatolt *Vorbericht*-jében a következőket olvashatjuk:

Hátha ő [Osszián] felkelti a vágyat, hogy megismerjük atyáink bárdjait. Nagy Károly gyűjtötte költeményeiket. Visszavonhatatlanul eltűntek volna? Vajon nem valahol könyvtárakban és kéziratgyűjteményekben bújnak meg? *Ha valaki hazafias javaslatára az irodalom vagyonos pártfogói díjat tűznének ki a megtalálók számára? A haza micsoda szolgálata lenne az! Micsoda igény a felejthetlenségre!*¹⁵

Visszatérve Révaihoz, mindenekelőtt nem élő költőket akar kiadni: Faludit, Beniczkyt, Balassit, de azért – talán bízva benne, hogy kincsekhez juthat – említ még „egyebeket” is, nem részletezve kilétüket.

2.

Két évvel később, 1784. január elsején, már szerkesztőként, híres vezércikkében így kesereg Révai:

[...] akár deákul tanuljak, akár németet, akár franciát forgassak, akár olaszba, akár anglusba, akár a régtlen virágjokban volt görögökbe békukkantsak: mindennűnt csak hazatérek, s ej! ej! Istenem! mért nem írunk már mi is így? az a sűrű felsóhajtozásom reája.¹⁶

Ugyanakkor, miután mintegy leleplezi magát („Ihol én vagyok az, aki a magyar versgyűjteményben fáradozom. Messze vittem már a dolgot, éspedig micsoda szép készüllettel!”), az előbbieknél némileg ellentmondva állapítja meg, hogy: „Vagynak poétáink, vagynak, hála Istennek; de mégsem elégségesek az egész költeményességnek tettében való megesmértetésére.”¹⁷ Nehéz eldönteni, hogy

15 „Vielleicht, daß er [ti. Osszián] dann wohl gar die Begierde erwecket auch die Barden unserer Väter zu kennen. Karl der Grosse hatte ihre Gedichte gesammelt. Sollten sie unwiederbringlich dahin seyn? Sollten sie nicht irgendwo in Bibliotheken und Manuscriptensammlungen stecken? *Wenn man um begüterten Gönnern der Litteratur den patriotischen Vorschlag thäte einen manhaften Preis für den Finder auszusetzen? – Welches Verdienst beym Vaterlande! welcher Anspruch auf die Unvergesslichkeit!* [kiem. HB.]” Michael DENIS, „Vorbericht”, in *Die Gedichte Ossians eines alten Celtischen Dichters*, Hg. James MACPHERSON, übers. Michael DENIS, 1, 2r–4v (Wien: Johann Thomas Edeln von Trattnern, 1768), 4v.

16 RÉVAI Miklós, „Új esztendőre való: Igen az elején, de azután egyéb is”, in *Magyar Hírmondó: Az első magyar nyelvű újság*, 61–71, 65–66.

17 Uo., 68.

itt a jelen idő („vagynak poétáink”) az élő költőkre vonatkozik-e, vagy a poéták seregébe bele kell-e érteni a korábban élteket is? Pedig ennek megállapítása igen fontos lenne ahhoz, hogy Révai és a vele kapcsolatban feltételezett irodalomtörténeti kánon esetében is tisztábban lássunk. Azonban gondolatmenetét imígyen folytatja:

[...] mégsem tudjuk tulajdonabbul megkülönböztetve: micsoda a pásztoroköltés, a mesésköltés, a lantosköltés, a vitéz férfiúi, az oktató, a játszó. Nincs még mindezekben kényesebben kimíveltetett ízésünk. Hogy egyúttal ebben is télyesebb világot gyújtsak, ihol, magyarra fordítottam külömbféle ideszolgáló darabokat, amelyeket azután közbe-közbe fogok vetegetni, úgymint Rolén, Fontanelle, Battó, Voltér, s más többeknek írásaikból. [...] És ez mind oly gyönyörű, hogy valakinek csak mutatom, azonnal megtelik örömmel, és sürgeti mennél elébb való kinyomtatását.¹⁸

Tekintsünk el az utolsó sorban rejülő kendőzetlen önreklámtól, figyelmünket fordítsuk csak az elméleti ismeretek hiányát taglaló részre. Nem tagadom, nagy meglepéssel olvastam, hiszen pontosan illik a már Verseghyvel kapcsolatban felvetett elképzelésemhez, miszerint az elméleti szövegek hiánya, illetve megléte egyenes arányban áll az autonóm, mert magára maradt szépirodalom állapotával. Egyébként Révai mintha már elkészült fordításokról szólna, holott mi ezek közül csak egyet ismerünk, amit a pásztoroköltésről írt, és amely első Faludi-kiadásához csatolva meg is jelent.

3.

A következő évben, 1785-ben már nem szerkesztőként, hanem győri lakosként jelenik meg *A Magyar Költeményes Gyűjtemény közre botsáttatásának újonabb hírré adatása* című kiadványa, amelyben, mintegy a szerkesztői előszavában közöltek folyományaként írja a következőket:

Fel tettem mindenik ki bocsáttatandó Könyvemhez ilylyes valamit akasztani a Szebb Tudományokról való Beszédekéből: hogy Magyar Nemzetünk ezekről is már anya nyelvén értekezhezzék, s anynyival is gyorsabban nevededjék benne a finomabb íz, a helyesb meg ítéles, a Szebb Tudományokra nézve is.¹⁹

18 Uo., 68–69.

19 RÉVAI Miklós, *A Magyar Költeményes Gyűjtemény közre botsáttatásának újonabb hírré adatása* (Győr: Streibig József, 1785).

A széptudományok problémájára, pontosabban az arról való beszédmódnak a szépirodalom szempontjából is fontos megteremtésére még visszatérek. Ebben a *Hírré adatás*ban a következő tervezett kiadványokat sorolja fel:

- 1) *Faludi Ferencnek költeményes maradványi* címmel jelentetné meg annak jegyzetelt verseit, drámáját, híres jegyzőkönyvét, amely a birtokában volt saját előszavával és Batteux-nek a pásztorköltésről szóló oktatásával.
- 2) Másodikként Beniczky Péter, Balassi Bálint, Rimay János verseit, és Csáti Demeter énekét Pannónia megvételéről adná ki jegyzetelve, előszóval, és Batteux értekezésével a lantos költésről.
- 3) „A harmadik Darab az én Elmém szüleményeit foglalja magában”, valamint hozzá írt verseket és saját értekezését a versszerzés két módjáról, továbbá a rejtélyes, a „*Magyar Írás Vizsontagságai*” című írását. Ez utóbbi kézírata lehet, hogy a későbbi *Deáki történetének* lett az alapja, értekezésére a versszerzésről még visszatérek.
- 4) Csak ezek után, negyedikként említi Gyöngyösit, majd Zrínyit, s csak abban az esetben, ha vállalkozása sikeres lesz.

Látható tehát, hogy az eredeti tervekkel szemben itt már a régebbi korok költői kezdenek visszaszorulni (meggyőződésem, hogy Faludit inkább kortársnak tartották), viszont az elméleti kísérőszövegek szerepe megnő.

4.

1786 elején jelent meg *A Magyar Költeményes Gyűjtemény ki nyomtatására való ujonabb segedelem kérés*, amely, mint a címe is mutatja, tartalmában nem hoz sok újat az előzőhöz képest, viszont megjelentetése és címe már arra utal, hogy nem úgy alakul a gyűjtemény sorsa, ahogyan azt Révai eltervezte. De ebben is megerősíti, hogy saját verseihez függelékként csatolná az előbb említett értekezését a versszerzésről: a harmadik kötet lenne „az én verseim, egyéb Írásimmal, többire a Költeményességről”.²⁰ Fontos megjegyezni, hogy sajátjának, és nem fordításnak vallja tanulmányát.

20 RÉVAI Miklós, *A magyar költeményes gyűjtemény' ki nyomtatására való ujonabb segedelem kérés* (Strajbig J., 1786).

5.

Tudomásom szerint mindössze egy példányban maradt fenn az 1787-ben, szintén Győrben megjelent harmadik önálló híradása, amelyet Szabó Katalin Viola publikált 2000-ben.²¹ Mint a címe is mutatja – *A Költeményes Gyűjtemény állapotja*²² –, ez már inkább beszámoló, mint hirdetés. Ennek megjelenésekor már publikálta a Faludi-kiadás első, kétkötetes verzióját. Egyértelműen kihallható belőle Révai keserősége vállalkozásával kapcsolatban, többször is arról ír, „ha vesztek is vele”, folytatja. Viszont a kiadási tervét teljesen megváltoztatja:

A melyly Darabokat most adok ki, mind újak. Hogy ha vesztek vele, és nem folytathatom a nyomtatást, leg alább anynyiból is jót teszek, hogy olyan Darabokkal kedveskedem még is, melylyek még köz világot nem láttak. [...] Most csak anynyit teszek, a menyinyit tehetek.²³

Tehát ekkor már biztosan tudja, hogy kortárs (beleértve önmagát) költőket fog megjelentetni. A következő kötetek megjelentetését tervezi ekkor, cím szerint:

- 1) „*Néhány nagyságos elméknek költeményes szüleményeik*”:²⁴ nem nehéz rájönni, hogy ez a Barcsay Ábrahám és Orczy Lőrinc verseit tartalmazó kötet.
- 2) „*Költeményes holmi egy nagyságos elmétől*” – írja, kiegészítve azzal, hogy „gyönyörűséges darab”.²⁵ Természetesen az Orczy Lőrinc-kötetről van szó.
- 3) „*Faludi Ferenc költeményes maradványai a Jegyző könyvvel együtt. Második megjobbított kiadás.*”²⁶ Legyünk őszinték: nemigen vall átgondolt koncepcióra, vagy pontosabban fogalmazva a körülmények nem tették lehetővé, hogy a talán jól átgondolt kiadási terv megvalósuljon, ha ugyanazon szerző műveit gyakorlatilag ugyanabban az évben újra meg akarja jelentetni. Ebből a kiadásból – okkal – már kihagyná a „pásztori költészetről való oktatását”, de ennek oka van, mint látni fogjuk.
- 4) A negyedik tervbe vett, és (utólag tudható) az előzőekkel ellentétben meg nem valósult tervezett publikáció minden korábbi tervéhez képest is kakukktójás:

21 SZABÓ Katalin Viola, „Révai Miklós harmadik híradása”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 104, 5–6 (2000): 776–783.

22 Uo., 780–783.

23 Uo., 781.

24 Uo., 782.

25 Uo.

26 Uo.

„Jeles szépségű Szarándok Aszszony. Frantziából magyar versekbe foglalta Tsízi István...”²⁷ Rát Mátyás még a *Magyar Hírmondó* szerkesztőjeként számolt be 1782-ben a *Költeményes Gyűjtemény* helyzetéről, ahol is megemlítette, hogy bizonyos Csízi kapitány megküldte Révainak verseit s egyéb munkáit.²⁸ Két dologra következtethetünk ebből: Csízi István már korán akkora tekintélynek tartotta Révait (vagy akit a vállalkozás atyjának tartott, ugyanis az első hirdetés még név nélkül jelent meg), a saját munkáit pedig olyan rangúnak, hogy azok helyet kaphatnak a *Gyűjtemény*ben. Ismerve Révai pénzügyi helyzetét ekkoriban, nem tartom kizártnak, hogy anyagilag is megérte volna azok megjelentetése a sorozatban. Sajnos azt sem lehet azonban kizárni (figyelembe véve, hogy egyrészt Faludi hagyatékának nagy része Paintner Mihály révén már rendelkezésére állt, továbbá, hogy Orczytól ő maga kért műveket), hogy eredeti felhívására nemigen jelentkezett senki.

- 5) Újfont kiadni szándékozott saját műveit *Révai Miklós Elegyes Versei, és néhány apróbb Köttetlen Írásai* címmel,²⁹ amely tervezett kötet nem tartalmazta volna a korábban ehhez is beharangozott elméleti írásokat, mivel azokat
- 6) összegyűjtve egy önálló kötetben kívánta megjelentetni *A Pásztor, és a Lantos Költésről való Oktatás, és egy Vetélkedés a Vers szerzésnek két különböző modjáról... A Magyar Költeményesség Tekélletességére tartozó Írások* címmel.³⁰

A fentiek nyomán a következő dolgokat állapíthatjuk meg. Szó sincs már a régebbi költők megjelentetéséről, még annak lehetősége sem merül fel, hogy az esetleges (és mint tudjuk, be nem következett) üzleti siker majd lehetővé teszi azt. Mivel a kiadandó műveket Révai egy elméleti kötetrel zárna le, azt kell gondolnunk, hogy ekkorra már elengedte korábbi terveit, s ezeket mintegy becsületből jelentné meg. Tudható, hogy az itt tervezett hat kötetből végül három megjelent: a korábbiakhoz képest nem is olyan rossz ez az arány.

Megjelent kötetetek

A *Magyar Költeményes Gyűjtemény* öregbedésére, ahogyan a címekben jelezte, a következő kötetek jelentek meg: 1786-ban Győrben a *Faludi Ferenc költeményes*

27 Uo.

28 RÁT Mátyás, „[Révai Miklós versgyűjteménye és Csízi kapitány magyar nyelvű munkái. 1782/34. május 1., 266–268.]”, in *Magyar Hírmondó: Az első magyar nyelvű újság*, 379–380.

29 SZABÓ, „Révai Miklós”, 782.

30 Uo.

maradványi első kötete; 1787-ben ugyanott ugyanennek a második kötete. Fontos kiegészítés, hogy a *Gyűjteményen* kívül, de szintén 1787-ben kijött Patzkó Ágostonnál, már Pozsonyban a *Téli éjszakák. Vagy is a téli est időnek unalmait enyhítő beszédek*, amelyhez Révai előszót is írt, amiben felhasználja kéziratban maradt elméleti írásainak sok részletét. Ugyanekkor megjelenik szintén Pozsonyban, de Loewe Antalnál Orczytól a *Költeményes holmi egy nagyságos elmétől*, továbbá ugyanott a Révai saját műveit tartalmazó *Elegyes versei, és néhány apróbb köztetlen írásai. Függelékül hozzájuk adatnak másoknak is némelyly hozzá íratott darabjaik, végre néhány régiségek is* című kiadványa. Ez utóbbiban néhány régiség, köztük Csáti éneke jelzi, hogy Révai kiadási koncepciója nem elméleti megfontolások, sokkal inkább anyagi okok miatt változhatott meg az évek során. Mezei Márta kifejezésével élve, ha volt is úgynevezett kiadói mandátuma, azzal nem tudott élni.

Különösen szembevetendő ez, ha figyelembe vesszük mások, hozzá közel állók különböző megnyilvánulásait terveiről. Gyarmathy Sámuel, a Ráday fiúk pozsonyi nevelőjeként 1784. március 17-én, tehát Révainak a *Magyar Hírmondóba* írt nagy szerkesztői publikációja után nagyjából három hónappal írja levelét az öreg Ráday Gedeonnak, amelyben Révai vállalkozásáról is beszámol:

[Révai] 1. Minden verseket ki akar nyomtattatni, a' mit tsak megtalálhat, ha szintén Gyöngyösi érdemű Poeta nem volt is a' Szerzőjök. – 2. Mind ujjakat, mind régieket. – 3. Mind nagy, mind kitsiny munkákat. – 4. Nem lesz tekintet a' verseknek tsak szépségére, sem arra, hogy Magyarországi történeteket tart e' magába vagy nem? Egy szóval ez mintegy Corpus Poetarum omnium Hungariae fogna lenni.³¹

Nos ebből, mint tudjuk, nem lett semmi. Ami meglepő Gyarmathy levelében, hogy nem említi Révai azon szándékát, miszerint elméleti kísérszövegekkel látná el a tervezett köteteket, miközben az éppen a szerkesztői előszavában fontos szerepet játszott.

A költészet mint kultúrprogram

Pedig igazán sajnálhatjuk, hogy az utolsó híradásában említett elméleti kötete nem valósult meg: Révai teljesen eladósodott, a *Gyűjtemény* kiadása félbemaradt. Mindenesetre két írás megvan belőle: kéziratban az idézett *Vetélkedés*³² a költészetéről, és a pásztorköltészetéről írt oktatása. Utalásából következtetve, azt hiszem, egyértelműen állíthatjuk, hogy a többi fordítást/értekezést is elkészítet-

31 CSAPLÁR Benedek, *Révai Miklós élete*, 2 (Budapest: Aigner, 1883), 65.

32 Elemzését lásd: HEGEDŰS, „Révai Miklós verselmélete”.

te, azok valahol kéziratban lappanghatnak. De a *Költeményes Gyűjtemény* megszűnése után sem adja fel azt a szándékát, hogy elméleti írásokból egy tematikus kötetet állítson össze. Orczy Lőrincnek írja 1788. március 23-án Győről:

[...] irdogálok illyenn fennírás alatt is egy nagyobb munkát, anynyi darabokra felosztva, a mennyire lehet: Holmi az olvasásbann gyönyörködőknek hasznos időtöltésekre. Józanon vélekedő philosophushozz illő szabadsággal fogom írni. Mindenféle lészen benne, régiség, ujság, erköltsi oktatás, széptudomány, ditséret, feddés, osztályozás, egy szóval minden, és mind olyyan, a mi nemzetünkben a finomabb izlést nevelheti, és nagyobb megvilágosulást okozhat, hol versbenn, hol szabadon folyó beszédbenn.³³

Tudomásom szerint a kritikátörténet Révainak ezekkel a terveivel még nem foglalkozott. Úgy gondolom, hogy az 1780-as évek egyik legműveltebb, a kortárs nyugati, német (bécsi) irodalmat egyik legjobban ismerő írójának, gondolkodójának a szavai ezek. Mindenképp megérné a fáradságot ezeknek a kéziratoknak az összegyűjtése, és közzététele.

Poézis

Révai már csak azért sem adhatta fel terveit, mert a poézis ápolása és gyakorlása, de egyben szerepének kijelölése szorosan összefüggött nyelvi projektjével, hiszen már meglepően korán, az 1782-es *Felhívás*ában is a következőképpen fogalmaz, minden bizonnyal Flögel elméletére alapozva:

Valaki csak, bár múltfélben is [értsd: futólag], megtekénti virágzó állapotjokat a kimívelt külső nyelveknek, azonnal tapasztalni fogja, hogy arra első és leghathatósb eszköz volt a versírogatás. S minden nyelvnek ott tenyészik mintegy melegágyban, ott nevededik, ott épül minden szépsége, minden kellemetessége és minden ereje.³⁴

Ez semmiképp sem Révai leleménye, hiszen már maga Rát is így fogalmaz az idézett *Felhívás* felvezetőjében, Révai gyűjtéssel kapcsolatos buzdítására utalva:

Ezeket [ahogy írja: Volkslieder] pedig leginkább attól az időtől fogva kezdték előkeresni s haszonra fordítani, mióta az ő saját nyelveket s azon az ékes tudományokat láttatosan [látványosan] gyakorolják.³⁵

33 SZILÁGYI István, „Révai Miklós levelei báró Orczy Lőrinchez”, *Figyelő*, 1882, 349.

34 RÉVAI és RÁT, „Felhívás”, 362.

35 Uo., 361–362.

Némileg meghökkentő az ékes-, vagyis széptudományok kifejezés használata, de egyben magyarázatot ad arra, hogy az ide tartozó diszciplínák céljának azok kontextusai szerint szintén a tudományos megismerést tartották, és – ez a fontos – amelynek részét képezték azok a szövegek is, amelyeket ma szépirodalomnak nevezünk. A magyar nyelvbe szinte biztosan a francia *belles lettres* kifejezés került át német (*schöne Wissenschaften*) közvetítéssel. A tudományok differenciálódásának már egy köztes állapotát jelzi, amikor a matematikai, algebrai alapú természettudományos diszciplínáktól, illetve a teológiától és a jog- és orvostudománytól már elválnak a nyelvileg, nyelvben megalapozott tudományágak, tehát a költészet, a történetírás, a klasszika filológia, a filozófia, a kritika.³⁶ Mind Révai, mind Rát ebben az értelemben használta a kifejezést.

Végül is – csattanóként – nehéz eldönteni, hogy mi volt Révai számára a fontosabb: az ékes tudomány ápolása vagy a szövegek mint történeti bizonyítékok közzététele? Mi szolgálja leginkább a szépirodalom érdekét, mi az, ami biztosítja létét, fennmaradását? Nehéz eldönteni, mindenesetre a mindmáig kéziratossá és gondozott kiadásra váró poéziselmélete már 1781–1782 fordulóján megszületett. Egy hónappal megelőzve híradását a *Magyar Költeményes Gyűjteményről*.³⁷

36 Stephan MATUSCHEK, „Literatur”, in *Handbuch Europäische Literatur: Begriffe – Konzepte – Wirkung*, Hg. Heinz THOMA, 335–343 (Stuttgart–Weimar: J. B. Metzler, 2015), 337.

37 A Révai-féle felhívás legújabb kiadása: RÉVAI Miklós, „A versszerzés két különböző módjáról”, in *Magyarországi gondolkodók: 18. század: Bölcsészettudományok*, szerk. Tüskés Gábor, Magyar remekírók, 529–540, jegyz. (HEGEDÜS Béla) 952–955 (Budapest: Kortárs Könyvkiadó, 2010).